

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА СТРУКТУРАВИЙ- ФУНКЦИОНАЛ ЎЗГАРИШЛАР

Д. Муратова

Ташкент давлат транспорт университети “Ижтимоий фанлар” кафедраси
доценти

Д. Х. Юлдошева

Ташкент давлат транспорт университети магистранти

АННОТАЦИЯ

"Билим жамияти" атамаси ўн йил олдин луғатда пайдо бўлиши тасодиф эмас эди. Бу ишчиларнинг юқори малакали замонавий иқтисодиётини ривожлантириш учун муҳим аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради, бунга юқори сифатли таълимсиз эришиб бўлмайди. Замонавий дунёда таълим сифати аллақачон иқтисодиёт рақобатдошлигининг муҳим омилларидан бирига айланди.

Калит сўзлар: олий таълим, структура, функционал ўзгаришлар, стратегия, университет.

КИРИШ

Айнан шунинг учун 2017 йил февраль ойида Ўзбекистонда ислохотларнинг янги босқичи бошида қабул қилинган "2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида" устувор йўналишлардан бири " умрбод таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматларининг мавжудлигини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий талабларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш курсини давом эттириш кўрсатилган. Мамлакатимизда таълимнинг миллий ва халқаро меҳнат бозорларида рақобатбардошлигини оширишни ривожлантириш ҳам 2030 йилгача бўлган Ўзбекистон Республикасини комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепциясига киритилган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ислохотларнинг янги босқичи бошланишидан олдин, Ўзбекистонда мактабгача таълимга катта эътибор берилмади. Вазият 2017 йилда Мактабгача таълим вазирлиги (МТВ)

ташқил этилганда ўзгарди. Агар илгари болаларни ушбу таълим шакли билан қамраб олиш атиги 27 фоизни ташқил этган бўлса, 2019 йил охирига келиб у 44,5 фоизга ўсди. Ушбу даврда давлат мактабгача таълим муассасалари (ДМТМ) сони 1,5 бараварга (4940 дан 7500 гача), хусусий мактабгача таълим муассасалари сони 3 бараварга (269 дан 783 гача) ошди. Агар 2017 йилда мактабгача таълим тизимида 51 минг ўқитувчи ишлаган бўлса, унда 2019 йил охирига келиб 80 мингдан ортиқ.

Мактабгача таълим учун кадрлар тайёрлашга катта эътибор берилди. Мутахассисларни янада такомиллаштириш мақсадида 97 та педагогика коллежи тўлиқ МТВ (МДО) юрисдикциясига ўтди. Барча педагогик университетларда мактабгача таълим учун квоталар кўпайтирилди. 2019 йилда биринчи марта Тошкент давлат педагогика университетининг кечки таълим факультети очилди. Мактабгача таълим бўйича мутахассислар Тошкентдаги Пучон университети филиалида мактабгача таълим факультетида тайёрлана бошланди. МТВ (МДО) қошида мактабгача таълим муассасалари раҳбарлари ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти очилди.

Таълимни марказсизлаштириш (децентрализация) жараёнларига ўтиш бошланди. Бу бошқарувдаги тузилмавий ўзгаришлар сифат жиҳатдан янги босқичга ўтишни таъминлади. Умумтаълим мактабларида олий маълумотли ўқитувчиларнинг улуши 80 фоиздан ошди, буни таълим сифатининг кўрсаткичи деб ҳисоблаш мумкин. Таълим ислоҳоти уч босқичда оширилган ва натижада ўртача 50% га ошган. Университетлардан узоқда жойлашган ва битирувчиларнинг университетларга кириш даражаси паст бўлган 54 та лицей босқичма-босқич касб-ҳунар коллежларига айлантилди. Шу билан бирга, дунёда илмий ва техник таълимнинг янги инновацион технологиялари тобора кўпроқ жорий этилмоқда. Ўзбекистонда бундай ўқитиш технология-ларига ўтиш учун зарур шарт-шароитлар яратилмоқда, бу 2030 йилгача Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини ривожлантириш концепциясида акс эттирилган.

Жаҳон стандартларига эътиборни қаратган ҳолда, таълим сифатини ислоҳ қилиш яна бир босқич, яъни коллежлар камида умумий ўрта маълумотга эга бўлган мутахассислар учун кундузги, кечки ва сиртқи таълим шаклида икки йилгача ўқитишни таъминлайди. Коллеж битирувчилари учун йирик потенциал иш берувчилар битирувчиларнинг иш билан таъминла-нишини кафолатлайдиган ишчиларнинг ҳозирги ва келажакдаги эҳтиёжлари асосида буюртмалар портфелини яратадилар. Таълим дастурларини муваффақиятли тугатган техник

мактабларнинг битирувчиларига шахсий суҳбат асосида кириш имтиҳонларисиз олий ўқув юртларида бакалаврият таълимнинг тегишли йўналишларининг 2-курсидан бошлаб ўқишни давом эттириш ҳуқуқи берилади. Шундай қилиб, машғулотларни давом эттириш ва уларнинг касбий билим ва кўникмаларини ошириш имконияти мавжуд.

Олий таълим сифат стандартлари 2017 йил 20 апрелда Президент фармони билан 2017-2021 йилларда олий таълим тизимини ҳар томонлама ривожлантириш дастури тасдиқланди, унда олий таълим даражасини тубдан яхшилаш ва сифат жиҳатидан яхшилаш бўйича чора-тадбирлар мавжуд. Олий ўқув юртларига қабул қилиш тартиби ўзгартирилди, имтиҳонлар 1-дан 15-августгача бўлиб ўтди ва натижалари эртаси куни нашр этила бошлади. Ижодий йўналишлардаги университетларга кириш учун тест синовлари бекор қилинди. 2017 йил сентябр ойидан бошлаб профессор-ўқитувчилар таркибидаги ўқув юки илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш фойдасига камайди. Сиртки таълим шакли тикланди. Университет профессор-ўқитувчиларининг маошлари икки бараварга ошди.

Университетларнинг мустақиллиги ва ўз ички имкониятлари ва ресурсларидан оқилона фойдаланиш даражаси ошди. 2018/2019 ўқув йилидан бошлаб етакчи олий ўқув юртлари кадрлар истеъмолчиларининг талабини ҳисобга олган ҳолда таълимнинг тегишли йўналишлари ва мутахассис-ликлари бўйича мустақил равишда ўқув режалари ва дастурларини ишлаб чиқиш режимига ўтиб бормоқда, бу фақат миқдорий жиҳатларни эмас, балки сифатий ўзгаришларни ҳам билдиради. Университетларга юқори контракт ставкалари бўйича талабаларни қўшимча қабул қилишга рухсат берилиши мутахассисларга бўлган бўшлиқни тўлдиришга кўмаклашади.

Таълим соҳасидаги ислоҳотлар доирасида ўқитувчиларни тайёрлаш бўйича ўқув дастурлари қайта кўриб чиқилиб, халқаро стандартларга мувофиқлаштирилмоқда, PISA, TIMSS и PIRLS каби халқаро тизимлар билан ҳамкорликда талабаларни баҳолаш миллий тизими модернизация қилинди. Халқаро QS, THE рейтинг агентликлари билан ҳамкорликда мамлакат олий ўқув юртларининг миллий рейтингини аниқлаш учун таълим сифатини баҳолаш кўрсаткичлари ишлаб чиқилди ва уларнинг натижалари учинчи йил учун эълон қилинди. Таълим ҳужжатларини халқаро миқёсда тан олиш учун уларнинг Халқаро таълим стандарти тасниф (МСКО/ISCED 2011) талабларига мувофиқлиги бўйича ишлар бошланди. 2020 йилда Ўзбекистон кузатувчи сифатида Европа олий таълим сифатини таъминлаш ассоциациясига (ENQA- [англ. European](#)

Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) (рус тилида-Европейская ассоциация гарантии качества в высшем образовании-) қўшилди. 2019 йил 8 октябрда Президентнинг "2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги Фармони эълон қилинди, у илғор олий ўқув юртларини жорий этишга босқичма-босқич ўтишни назарда тутди. Таълим стандартлари, таълим жараёнини босқичма-босқич кредит-модулли тизимга ўтказиш, бу 2023 йилда олий ўқув юртларининг 16 фоизиди, 2025 йилда 57 фоиз ва 2030 йилда 85 фоизиди амалга оширилиши керак. Шу билан бирга, ушбу тизимга ўтиш аллақачон бошланган. Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети (ТАТУ) 2018/2019 ўқув йилидан бошлаб кредит таълими тизимига ўтишни босқичма-босқич амалга оширмоқда. Миллий университет, Юридик университет, Шарқшунослик университети ва Тошкент тиббиёт академияси худди шу йўналишда иш бошлади.

Мамлакатимизнинг бошқа минтақаларидан Тошкентда 80 мингга яқин талабалар таълим олишади ва улар транспорт хизматларида 50 фоиз чегирмаларга эга, бу эса талабаларнинг давлат томонидан қўллаб қувватланишидан далолатдир.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан олий таълим стандартлари бўйича онлайн-ресурслар шакллантирилди ва ўз-ўзини тарбиялаш учун материаллар жойлаштириладиган www.edu.uz. (EDUUZ) телеграм канали ишга туширилди. Шу билан бирга, "Инновацион Кутубхона" веб-сайтида турли фанларга оид 3500 дан ортиқ электрон дарсликларни шакллантириш жараёни давом этди. Олий таълим тизими онлайн ишлаш тизимига ўтиши муайян бир муаммоларни келтириб чиқарди. Қабул қилинган чора-тадбирлар олий таълим муассасаларини ёпиш билан боғлиқ учта асосий масалани ҳал қилишга имкон берди. Биринчиси, талабаларнинг ўз устида мустақил ишлашлари имкониятини оширди, иккинчиси - карантин пайтида моддий ёрдам, учинчиси - масофадан туриб таълим жараёнини давом эттириш.

Шу билан бирга, Ўзбекистон таълим соҳасида ҳал қилиниши керак бўлган муаммолар ҳалигача сақланиб қолмоқда. Пандемия олдидан мактабгача таълимнинг жадал ўсишига қарамай (аниқки, карантин чекловлари ушбу соҳа кўрсаткичларининг ўсишини секинлаштирди, бу йил охирида ўтган йилга нисбатан пастроқ бўлиб чиқиши мумкин), ҳали ҳам олий ўқув муассасаларининг мавжуд имкониятлари уларнинг эҳтиёжларидан камлигини кўрсатади. Уларнинг компьютер

хоналари, замонавий жиҳозлар, шу жумладан лабораториялар ва Интернетга уланиш юқори тезликда ишлаш билан таъминлаш зарур.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, туризм учун таълимни йўлга қўйиш янги сифат босқичини таъминлашга кўмаклашади. Олий таълимга қизиқиш тобора ортиб бораётгани ва қабул квоталари кўпайганига қарамай, талабалар ёшидаги аҳолини олий таълим тизими билан қамраб олиш даражаси паст бўлиб қолмоқда, атиги 15%ни ташкил қилади, университетларнинг ўқув дастурлари ҳар доим ҳам замонавий талабларга жавоб беравермайди, шу билан бирга абитуриентларни тайёрлаш сифати ҳам халқаро андозалардан анча орқада қолмоқда. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги мутахассисларининг фикрига кўра, энг паст натижаларни техник билимларни эгаллашни истаган, технологик интенсив шароитда ишлашга интилаётган абитуриентлар кўрсатганлиги жуда муҳимдир, университет дастури бўйича бу ерда мактабдаги бўшлиқларни тўлдириш мумкин эмас. Буни ЮНИСЕФ ваколатхонасининг Ўзбекистондаги таълим сифати тўғрисидаги маълумот-лари ҳам тасдиқлайди.

Ўзбекистонда масофавий таълимнинг ҳар хил турлари жадал ривожлана бошлаганига қарамай, бир қатор муҳим жиҳатлар ушбу жараёнга халақит бериши турли маммоларнинг сақланиб қолишга олиб келмоқда. Яъни фойдаланувчилар бир қатор умумий муаммоларга дуч келишмоқда - алоқа каналлари мавжудлигидаги фарқлар, ускуналар ва дастурий таъминотнинг етишмаслиги ва телекоммуникация хизматларининг сифатсизлиги каби муаммолар шулар жумласидандир. Ахборот технология-лари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг 2020 йил март ойидаги маълумотларига кўра, Интернет тезлигининг умумий рейтингида 176 мамлакат орасида Ўзбекистон Республикаси 96-ўринни, мобиль Интернет тезлиги бўйича эса 133-ўринни эгаллаб турибди. Бундан ташқари, Datareportal ахборот порталининг маълумотларига кўра, 2020 йилда аҳолининг атиги 55 фоизи (18,34 миллион киши) Интернетдан фойдаланади. Бундан ташқари, ҳатто Интернетга эга бўлганлар ҳам ҳар доим ҳам унинг нархини тўлашга қодир эмаслар. Шундай қилиб, Picodi.com экспертларининг 2019 йил декабрь ойида ўтказган таҳлилларига кўра, Интернетнинг ўртача нархи сониясига 100 мегабит (м / с) бўйича Ўзбекистон 62 мамлакат орасида 11-ўринни эгаллади. Шундай қилиб, Ўзбекистонда 100 м / с нархи \$ 51, қўшни Қозоғистонда - \$ 11, Қирғизистонда - \$ 34. Пандемия даврида онлайн таълимнинг Ўзбекистонда кенг жорий этилиши ушбу соҳани ривожлантиришга жиддий туртки берди, аммо ҳанузгача тақдим этилаётган Интернет хизматлари сифатини ошириш бўйича қўшимча чора-

тадбирлар зарурлигини кўрсатмоқда.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ўзбекистоннинг барча таълим соҳаларида амалга оширилган ислохотларнинг янги босқичи тўрт йил ичида уларни замонавий халқаро талабларга жавоб берадиган сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш учун жиддий асослар яратилди. Аммо мавжуд муаммоларнинг аксарияти ҳалигача ҳал қилинмаган.

Таълим соҳаси кадрларни объектив равишда ўқитиши, келажакда одамларни ҳаётга ўргатиши сабабли минтақани ислох қилиш нуқтаи назаридан анча "консерватив" ҳисобланади. Янги авлодни ҳаётга тайёрлаш учун йигирма йил керак бўлади ва бу муаммони уч-беш йил ичида ҳал қилиб бўлмайди. Университетларда юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш учун ваколатли абитуриентлар талаб қилинади. Ўзбекистонда олиб борилаётган таълим соҳасидаги ислохотлар жараёнида асосий эътибор ёшлар орасида иқтидорларни аниқлаш ва ривожлантиришга қаратилди. Аммо илгари етарлича самарали бўлмаган мактаб ва мактабгача таълим тизими ўз ҳиссасини кўшмаган болалар боғчасидан ва мактабдан истеъдодларни ривожлантириш керак. Абитуриентларнинг тайёргарлиги пастлиги шундан далолат беради.

Шу нуқтаи назардан, таълим соҳасидаги ислохотлар интеграциялашган ёндашув ва ислох этилаётган тармоқлар ва таълимнинг турли босқичларини уйғунлаштириш билан энг самарали ҳисобланади. Шу сабабли, олий ўқув юртлари ва илмий муассасалар ўртасида яқин ҳамкорликни таъминлайдиган ажралмас таълим тизимини шакллантириш зарурати ислохотларда биринчи ўринга чиқади.

REFERENCES

1. Kadamovich, Y. J., Muzaffarova, I. G., Maxmudovich, Y. B., Boxtiyarova, S. S., & Xabibullayevich, S. S. (2020). Social justice as a condition of socio-spiritual stability in society. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 816-818.
2. Раматов, Ж. С., Баратов, Р. Ў., Султанов, С. Ҳ., Кушаков, Ф. А., Валиев, Л. А., & Хасанов, М. Н. (2022). ҲОЗИРГИ ДАВРДА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ҲАҚИДАГИ ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЛҚИНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 647-656.
3. Abdumannarova, M. D., & Juraeva, N. N. (2022). The role of social institutions in the development of young people. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(6), 67-70.

4. Раматов, Ж. С., Ҳасанов, М., & Назарова, Н. Ж. (2022). МЕДИАМАДАНИЯТ ВА АХБОРОТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3(6), 984-988.
5. Раматов, Ж. С., Ҳасанов, М., & Валиев, Л. А. АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ.
6. Раматов, Ж. С., Ҳасанов, М., & Валиев, Л. А. (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
7. Ж. С. Раматов, & М. Н. Ҳасанов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ЖАҲОН ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ ВА УНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 648-653.
8. Журабоев, Носир Юсупович, & Ҳасанов, Миршод Нўъмонович (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ СОҲА РИВОЖИ: ИСЛОҲОТ ВА ИСТИҚБОЛ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1274-1283.
9. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.
10. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
11. J. S. Ramatov, M. Hasanov AL-FAROBİY SIYOSIY DAVRDAGI SIYOSIY VA IJTIMOİY-MADANIY ANVOL // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/al-farobiy-davridagi-siyosiy-va-izhtimoiy-madaniy-vaziyat> (kirish sanasi: 17.10.2022).
12. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАРҚАРОРЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 973-979.
13. Н. Бобошев, М.Н.Ҳасанов, & Э.А.Нуруллаев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ АСОСЧИСИ СИФАТИДА. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 108–115.